
Емил Доков / Emil Dokov

БИТКАТА ПРИ ВАТЕРЛО – ПОГЛЕД КЪМ НЕЯ 200 ГОДИНИ ПО-КЪСНО

The Battle of Waterloo – a look at her 200 years later

„Когато британец тихо мине
Молитва той ще прочете.
За падналите, тези, които в поход
Водеше славния Уелингтън“.

Уолтър Скот

Summary: Waterloo is the most significant and decisive battle in the 19th century. She has enormous consequences in geopolitical development of Europe. But his significance modifying contemporary British identity, because she is unbroucan spring of pride. This event shows that Britain must be not only maritime but land military power. She legitimize British infantry square like best and successful tactics of English land troops in 19th century. This is the battle for Europe, because she destroys despotic rule of French dictator Napoleon and secure long, wealthy and necessary peace for continent. Waterloo already 200 years stand Napoleonic battles in your shadow, because here blazing military genius of iron duke Arthur Welsly Wellington, the man who shows one unbroken power, power of British spirit. Spirit builds British Empire.

Key words: battle, war, artillery, infantry, general, map, cavalry, tactics, strategy, disposition, powder, wound, flag, saber, army, boundary, pursuit, victory, casualties, theory.

През 1814 г. настъпва голяма промяна в живота на Европа. Тя обхваща всички аспекти от състоянието на континента през последните двадесет години – икономически, социален, политически и военен. Но усещането за тази промяна не е за трайна стабилност, а за несигурност. Това се дължи на няколко значими фактора. Военнополитическата доминация, упражнена от Наполеон върху Европа, създава страх, който не може да изчезне само за няколко месеца. Това естествено човешко чувство напълно закономерно съпътства европейското обществено мнение, въпреки че Наполеон е заточен на малкия о. Елба, а Франция изглежда напълно изтощена във военен аспект. Свиканият през есента на 1814 г. политически конгрес във Виена е израз на акумулирания страх през последните двадесет години, а не просто на действията по изграждането на новия политически ред в Европа. От друга страна, у французите остава чув-

ството за загуба. Загуба на идеалите, продуцирани през революционната епоха, загуба на чувството за превъзходство, което Наполеон е втъпявал в съзнанието на французите през последния четвърт век, загуба на една перспектива, в която Франция ще бъде новата европейска империя.

Този двадесет и пет годишен период има и още едно важно значение. Френският диктатор Наполеон променя начина, по който воюват европейските армии. Точно през „революционните години“ старата линейна тактика е заменена от разсипания боен строй, наложен от Наполеон. Тази промяна е основната причина за тоталната военна доминация на Франция. Генералите на съюзните армии не могат да отгатват действията на френските съединения, което предвещава изхода на повечето битки през това знаменито за Франция десетилетие.

След 1810 г. се окрупняват френските военни планове и започва времето, в което ще проличи реалната стойност на френския военен потенциал, защото Наполеон е принуден да поддържа контрола върху огромна територия – от Неман на изток до Атлантическия океан на запад. Франция не може да използва военноморския си флот и Наполеон е принуден да ограничи действията си до конвенционалните средства на суша. През 1805 г. битката при Трафалгар слага край и на последните надежди за успешни действия по море. Този значим фактор при тогавашния начин на водене на военни действия не дава възможност на Наполеон да подкрепя действията на сухопътната си армия с паралелен военноморски удар. Руският поход не само с начина на провеждането му, но и с подготовката, е силен индикатор за слабост в действията на френските армии, защото въпреки събраната, уникална по своята численост армия от 700 000 души, тя не е хомогенно военно цяло, а сбор от представители на армии от различни националности (поляци, холандци, италианци) и това веднага дава отражение върху боеспособността ѝ. Факт, който се допълва от несъвършенствата на френския военен план. Започнал твърде късно (през август), походът е с предрешен неуспех. Руската зима превръща френската армия в небоеспособна мишена, а хитрият план на руснаците за продоволствено изтощение осигурява френското отстъпление. Провалът на руския поход не може да се разглежда сам за себе си, защото руските армии пресичат границите с Европа и преследват французите. Наполеон няма възможност за одих и е принуден да прегрупира силите си. Армията му приема защитна, а не настъпателна концепция, което не е типично за френската военна стратегия през последните петнадесет години. Последвалите събития са логично следствие от защитната концепция, принудително наложена от обстоятелствата, притискащи Бонапарт.

Така в края на 1814 г. има основания за възцаряване на спокойствие, защото перспективата за мир е по-вероятна от когато и да било след 1789 г., но това съвсем не е така, що се отнася до усещането за настъпващия момент от страна на политическия елит на континента. Политическите лидери на съюзниците виждат прикрит бонапартизъм, който може да провокира нов опит за рево-

люционни сътресения. Заточеният на о. Елба Наполеон не може да се примири с абдикацията си. Той е лишен не само от субсидията, която му се полага по договора за абдикацията му, но и от възможността да вижда жена си и сина си. До Наполеон достигат слухове, че монарсите в Европа се готвят да го изпратят на друг остров в Тихия океан, за да бъде максимално отдалечен от делата на континента. Мълвата говори, че Талейран предлага тези идеи, което още повече увеличава тяхната достоверност и причинява само оскърбление и неприязън у заточения император. Ситуацията кара Наполеон да наблюдава с изострено внимание действията на съюзниците във Виена, които на практика преразпределят неговата империя, изградена с цената на петнадесет години войни и неизброимите жертви на френския народ. В този случай Наполеон е изправен пред категоричната дилема – или да се примири с участва, подготвяна му от съюзниците, оставяйки се да бъде подхвърлян от игрите на съдбата, или да се завърне и да се опита да обърне вече начертания разгром. В края на 1814 и началото на 1815 г. настъпва времето, когато императорът трябва да направи своя съдбоносен избор.

В ранната утрин на 7-и март 1815 г. австрийският канцлер Метерних е събуден, за да получи депеша, която гласи: „Английският пълномощник отвори пристанището, за да пита дали някой не е видял Наполеон в Генуа, от гледна точка на факта, че той изчезна от остров Елба. Отговорът е отрицателен, английска фрегата е пусната в морето без по-нататъшно забавяне“¹. Смяраженият канцлер незабавно напуска дома си, за да уведоми останалите лидери на европейските дипломатии относно новината за бягството на Наполеон от Елба. За всички става ясно, че ще има нова война, защото това е опитът на Наполеон да промени новото status quo, наложено от победителите. Диктаторът е символ на война и бягството му от малкия средиземноморски остров е вече знак за бъдещ конфликт. Започва периодът на знаменитите *Сто дни* на Наполеон. Лидерите на победителите обмислят откъде ще мине Наполеон, за да слезе на европейския бряг. Повечето от тях предполагат, че той ще се установи в Лигурия и оттам ще продължи към вътрешността на Франция, но Наполеон акостира на френското крайбрежие. Подкрепен от любовта на французите и лоялността на маршалите си, той за няколко дни влиза в Тюйлери. Пред него обаче стои почти непреодолима задача – да събере боеспособна военна сила, която да може да се противопостави на европейските армии. Това връща Бонапарт към реалността и той не бърза да започне подготовката на нова военна кампания, а се насочва към преговори със съюзниците. За Европа обаче той е заплаха, която сплотява още повече владетелите на съюзническите държави. Те го обявяват за „враг на човечеството“ и отхвърлят предложението му за преговори. В този момент става ясно, че военният сблъсък е неизбежен.

Въпреки военната доминация, която Наполеон установява върху Европа, негов противник са континенталните държави. Англия е преди всичко сила, която охранява морските пътища. Едва в хода на Наполеоновата испанска кампания

английските армии се сблъскват в челен двубой с френския окупационен корпус. Освен това Наполеон няма директна битка с командващия испанската армия херцог Уелингтън. Проявил таланта си още като командващ на индийската армия (битката при Сарагапатам), Уелингтън събира военен опит с всяка изминала година, а след битката при Витория получава чин фелдмаршал. През 1814 г. Уелингтън е избран за посланик на Обединеното кралство във Франция. Малко известен факт е, че по това време той оглежда подробно терена по пътя за Брюксел и местността около Ватерло се запечатва веднага в съзнанието му. Още тогава той я отбелязва като много подходяща за военна позиция, която би избрал при нужда. Научавайки за бягството на Наполеон, Уелингтън напуска Виена и успява да изпроси командването на армията в Белгия. Той, както и повечето водещи командири на съюзниците, се включва в подготовката на бъдещия военен сблъсък. Битките по това време вече се предхождат от „битки“ на шпионите на враждуващите страни. Уелингтън също изпраща шпионите си по границата на Франция с Белгия, за да получи сведения за френската армия, макар за него да е ясно предварително, че няма да бъде подкрепен от част от франкофонското население, симпатизиращо на Наполеон. Той разчита главно на шефа на разузнавателния си отдел полковник Гранд. Попаднал във френски плен още по време на испанската кампания, Гранд не само успява спечелва доверието на французите, но и установява надеждна връзка в Париж, откъдето черпи информация за планове на французите². Находчивият офицер успява да избяга през 1813 г. и донася ценни сведения за английския щаб. Сега, след авантюрата на Наполеон, Гранд още веднъж е натоварен със задачата да осигури надеждна информация за френските планове. Той отново включва връзката си във военното министерство на Франция, сдобивайки се с ценна информация, но тя не донася отговор на най-важния въпрос – къде ще атакува Наполеон? Императорът е изправен пред седмата си военна кампания срещу Европа. Според Майерс подготовката и реализацията на битката при Ватерло поставя пред Наполеон тринадесет критични решения, които я съпътстват, и той трябва да вземе едно от тях, още преди да даде началото на кампанията, а именно – изработването на стратегията на френската армия³. Кое определя решението на Наполеон? Този път, за разлика от предишните военни кампании, императорът разполага с много по-малко войски в сравнение с противника. Освен английско-холандската армия срещу него се изправя пруската армия на Блюхер с численост от 100 000 души, австрийската и армията на Русия. Наполеон може да противопостави на коалицията не повече от 250 000 човека, докато общата численост на обединените съюзнически армии е над 650 000 души. И този път той не изневерява на настъпателното начало. Бонапарт разчита на бърз удар в Белгия, с който да разбие английската армия и след това да завие на изток, за да се сблъска с австрийската и руската армия. В Белгия той ще срещне армията на Уелингтън и корпуса на Блюхер. Френският план цели максималното отдалечаване на двете противникови армии и уни-

щожаването им поотделно. Диспозицията на французите предвижда вклиняващия удар, който не е ново тактическо средство в арсенала на Наполеон. По-важният въпрос в кампанията от 1815 г. е – в коя точка да е насочен ударът на френската армия? Анализът на Бонапарт показва, че това трябва да бъде град Шарлероа, тъй като превземането му открива най-краткия път към Брюксел. Главното съображение при вземането на това решение е съпоставката, която Наполеон прави между двамата командващи на съюзническите войски в Белгия. Той смята, че смелостта на Блюхер отстъпва пред находчивостта и преценката на Уелингтън. А Шарлероа е мястото, охранявано от прусаците.

В началото на юни 1815 г. „северната армия“ на Наполеон е готова за реализация на главния френски план. Бонапарт определя 15 юни като дата за неговото начало. По това време френските войски са вече на белгийската граница. Форсирането на р. Самбр и настъплението към Шарлероа Майърс характеризира като „шедьовър на бързината и секретността“, въпреки че френският удар в Белгия е очакван от английския щаб. В секретния меморандум на Уелингтън към неговите генерали от 29 април 1815 г. се казва: „В случай на атака, направена между Самбр и Шелда, предлагам да съберем британците и хановерците в съседство с Енгиен, а армията на холандците в съседство със Сенъе и Бран льо Комт“⁴⁴. Следователно англичаните предвиждат предварителни сражения в диспозицията си, а не вариант за бързо налагане на главното сражение. На 14 юни френската армия овладява Шарлероа, в който има малък гарнизон под командването на генерал Цайтен, неспособен да окаже съпротива срещу превъзхождащите по численост французи. По това време английският щаб се намира в Брюксел. Информирани за настъплението на французите, Уелингтън задейства осъществяването на английския план. В него е заложено отбранителното начало, типично за британския пълководец. Английската диспозиция залага на предварително сражение, но трябва да бъде леко преработена, защото предварителните сражения ще бъдат две, тъй като французите пускат своите ляво и дясно крило в авангард, придържайки се към плана си. Може да се обобщи, че до 15 юни французите имат леко предимство от стратегически характер, но то трябва да увеличи значимостта си през следващите дни, за да постигне ефекта, който Наполеон желае да реализира.

Решението на Наполеон за начален удар през Шарлероа напълно се оправдава. Тук трябва да се отбележи, че англичаните забавят с няколко часа движението си, въпреки че началникът на пруския щаб полковник Флос е изпратен специално в английския щаб, за да съобщи за движението на френските армии. Това не се оказва фатално при предварителните сражения. Първото от тях е решено да бъде на кръстопътя между ручеите Лини и Ванелъе, тъй като разположените неравномерно брегове пред ручей Лини позволяват на прусаците да заемат по-високия от тях, което им осигурява по-добра позиция при воденето на сражението, както и да разположат артилерията си. Щабът на Блюхер е

разположен около мелницата Бюсои, за да наблюдава движението на противниковите войски. В 11:00 ч. на 16 юни Блюхер и Уелингтън се срещат в Бюсои, за да обсъдят действията си. Уелингтън наблюдава няколко часа движението на французите и остава с впечатлението, че те ще атакуват прусаците с главните си сили. Английският главнокомандващ обещава помощ на Блюхер и напуска пруските позиции. Движението на френските армии обаче изпреварва замисъла на Блюхер и Уелингтън. Селата Бри и Сен Аман са предните позиции на прусаците. Зад тях стои главната позиция – селото Лини. То е укрепено на няколко места, измежду които църквата е най-важното, а зад нея е старият замък на Лини – също превърнат в укрепен пункт. Прусаците наброяват 82 000 души, разделени в три корпуса. Срещу тях французите противопоставят 80 000 души, което показва изравнени сили преди битката при Лини. Настъплението на французите започва в 15:00 ч. То не се развива както очаква Блюхер, тъй като французите не атакуват към стария римски път, разположен по лявото крило на прусаците, а завиват към пруското дясно крило. Замисълът на Наполеон е да пресече възможността Блюхер да се съедини с англичаните, изтласквайки пресите възможно по-далече от Катр Бра, където се намират английските позиции.

В 15:00 ч. Наполеон все още е подвластен на малко стратегическо заблуждение, защото около Лини е съсредоточен ариегардът на прусаците⁵, които отстъпват към Катр Бра, и че тръгналият в атака корпус на Вандам атакува пруския ариегард. Всъщност това са предните позиции на прусаците, които много находчиво са разпределили силите си в Лини и в стоящото по левия им фланг село Самбрюф. Така, излизайки от гората Флерюс, Вандам се подлъгва от отстъпващата пруска кавалерия, надявайки се да влезе лесно в Лини. Вместо това той е посрещнат от силната артилерийска подготовка на прусаците, което коства огромен брой жертви сред корпуса на Вандам. Между 15:30 и 17:30 ч. се водят опорни боеве за селото Сен Аманд. Прусаците два пъти губят и два пъти овладяват селото, но в крайна сметка са принудени да го отстъпят на превъзхождащите сили на противника, който към 17:30 ч. овладява горящото село. Доста по-трудно протичат нещата в Лини. Селото се отбранява от 19-и и 4-и Вестфалски полк, а замъкът е отбраняван от два батальона на 19-и полк. Десният фланг на прусаците разполага изключително добре своята артилерия, наброяваща 16 оръдия, добре подкрепяна от артилерията по левия фланг. По това време Наполеон получава писмо от Ней, който му съобщава, че не може да притисне прусаците откъм дясното им крило, тъй като се натъква на англичаните и започва да води боеве с тях. Това налага веднага промени в плана на Наполеон, който е принуден да подсили центъра си, за да може да превземе Лини.

След 19:00 ч. Блюхер издава заповед до генерал Тилман да укрепи позициите при Лини⁶. Към този момент въпреки петчасовите боеве все още няма ясно изразено надмощие на една от двете страни. Замъкът край Лини се превръща в горящи руини, а центърът на селото многократно преминава от едни в

други ръце. Към 20:00 ч. прусците са на ръба на изтощението. В този момент две обстоятелства променят ситуацията. Падащият мрак над бойното поле лишава прусците от ясна ориентация за силите на противника. От друга страна те нямат резерви, с които да удържат позицията при Лини. Последната годна част, кавалерийският полк на генерал Редер, е хвърлена срещу французите. В боя падат 13 офицери и 400 коня. Под булото на падналия мрак французите нахлуват в Лини през източната страна на селото, останала незащитена. Тогава Наполеон пуска императорската гвардия, която на практика решава изхода на битката. Все още биещият се на кон фелдмаршал Блюхер е принуден да отстъпи. Това е един от най-важните моменти в битката, защото конят на фелдмаршала е прострелян и малко по-късно пада убит, а Блюхер остава под него. Върху фелдмаршала надвисва опасността от вражески плен, тъй като френските кирасири преследват отстъпващите прусаци. Преследвачите обаче не забелязват падналия Блюхер поради настъпилия мрак. Той е измъкнат изпод мъртвия си кон и е изнесен от бойното поле. Много от авторите, описващи битката, смятат, че евентуален плен на пруския фелдмаршал би имал тежко деморализиращо въздействие върху руските войски. Отстъплението на прусците протича под въздействието на още един фактор. След 21:00 ч. върху Лини се излива проливен дъжд, която бързо влошава пътищата и отстъплението на прусците е още по-затруднено. Ето и описанието на един полковник за отстъплението на прусците: „Дългият юнски ден угасваше, войниците изглеждаха необичайно изморени. Имаше такава жега, че барутният дим, потта и мръсотията се спичаха в дебела кора мръсотия. По цвета на лицата си те приличаха повече на мулати, а зелените яки и обшивки на мундирите се различаваха с огромен труд. Практически на никого не остана якичка. Под размъкнатите мундири се виждаха на кого занемарената риза, а на друг почернелите космати гърди. А много от тези, които не желяеха да останат на бойното поле, заради малки рани носеха превръзки, които си привързваха самостоятелно. Много от бинтовете бяха от край до край пропити с кръв. След многочасови боеве между селските къщи, след преодоляване пълзешком на пресечени местности, мундирите и панталоните на войниците бяха изпокъсани и сега висяха по тях като парцали“⁷.

Селото Катр Бра се намира на важния кръстопът между Нивел и Лини, северозападно от малката горичка Бюсю – разположение, което го превръща в подходящото място за едно от двете предварителни сражения, набелязани от английския щаб. В началото на френския удар Катр Бра е почти неохранявано село, но само няколко часа по-късно е поставено под опеката на 3-а холандска дивизия, а цялата позиция е под командването на Оранския принц, наричан иронично от англичаните „младия жабок“. По лявото крило на англо-холандската позиция също са направени значими промени. Там е разположена по-голямата част от артилерията, отпусната за защитата на Катр Бра. Френският план, предвиждащ разделянето на пруските и английските сили, изправя Ней, като

командващ лявото крило на френския авангард, срещу добре укрепената позиция при Катр Бра. Той получава заповеди от Наполеон да пресече действията на англичаните по съединяването им с прусаците, които са отделени от армията на Блюхер от само 6000 крачки, но вместо това се натъква на английската позиция при Катр Бра, което не е предвидено във френския план. Френската армия разполага с 25 000 души и 44 оръдия. Подготовката за сражението започва в 5:00 ч. сутринта, когато се пренареждат и холандско-английските позиции. В 8:00 ч. пристига Уелингтън, който прави последен оглед на позицията, а в 10:00 ч. се отправя към срещата си с Блюхер в Лини. Името Катр Бра, което в буквален превод от френски език означава „четири ръце“, е поставено поради факта, че селото е кръстопът на две ключови локации. От една страна, това е пътят Шарлероа–Брюксел, а от друга – пътят Намюр–Нивелс. Следователно най-застрашени от вражеския удар са източната и южната страна на Катр Бра, защото западната е прикрита от гората Бюсю, която създава допълнително географско предимство за англо-холандската армия. Ней не бърза с началото на своята първа атака, защото позицията на англичаните при Катр Бра е доста по-добра от тази на прусаците при Лини.

Първата атака на французите започва едва в 15:30 ч. след пладне. Дивизиите на Фуа и Бешелю тръгват към Катр Бра. Фуа настъпва към десния фланг на англичаните, а Бешелю се насочва по пътя за Пиерпон. Дивизията на Бешелю е предхождана от кавалерийския полк на Пире. Първата линия на холандците, състояща се от 27-и егерски батальон, е пометена от французите, които вземат много пленници. Отворената празнина към Катр Бра създава възможност за директна атака към селото, но в този момент около него се разгръща 5-а английска дивизия на генерал Пиктън, която заедно с холандската кавалерийска бригада стабилизира южната позиция на Катр Бра. По това време Бешелю овладява Пиерпон, готвейки се да настъпи решително по лявото крило на англичаните. Пиктън нарежда дивизията си в две линии. Първата е заета от 92-и, 44-и, 42-и, 1-и, 28-и и 32-и полк, а втората – от ханOVERската бригадата на Бест. Това за известно време отказва французите от намерението да атакуват Катр Бра от юг. Стратегическото предимство на генерал Бешелю е отнето от пристигането на брауншвайгската бригада. Тя се развърща по двата фланга и отблъсква временно французите. В това време Пиктън изпраща 42-и полк в контраатака, но той е обкръжен от французите и е напълно унищожен. Загива командирът на полка – полковник сър Робърт Маккар, както и още 284 души. По това време Ней не може да вземе решение и – по израза на Корнуел – „трепери“⁸. Той чака пристигането на Ерлон, който да подсили френските части, стигнали рѳба на изтощението. Ерлон води корпус, наброяващ 17 000 души пехота, 1700 души кавалерия, инженерен корпус и 46 оръдия, и се движи по пътя за Катр Бра, но е изпратен от Наполеон в тази посока, едва след като Бонапарт получава отговора на Ней, че вместо да удари по дясното крило на прусаците, той се натъква на англичаните и започва бой с тях. Корпусът на

Ерлон е пазен като резерв от Наполеон и той решава, че е дошъл моментът за включването му в предварителните сражения. Забавянето на Ерлон се дължи и на още едно обстоятелство – той излиза на пътя за Катр Бра малко преди да се съедини с частите на Ней, но преди това се движи по второстепенни пътища, които го отдалечават и сериозно забавят пристигането му.

Французите са отблъснати отново зад каменната ферма Жимонкур, която играе ролята на известно прикритие към английските позиции. Разположена между дясното крило на англичаните – гора Босю, заета от корпуса на Ваймарския принц, и лявото крило – армията на Пиктън. Брауншвайгската конница, получава заповед от Пиктън за фронтална атака към Жимонкур. Фермата става мястото на жесток кавалерийски сблъсък, в който брауншвайгската конница отстъпва. Притисната от превъзходящия я противник се опитва да се изтегли по шосето за Лини. Тук е най-запомнящият се момент от битката при Катр Бра, когато командващият брауншвайгската кавалерия Фридрих Вилхелм, известен като „Черния херцог“, е улучен от куршум, който пробива китката на дясната му ръка и го пронизва смъртоносно в гърдите. Херцогът пада убит от своя кон, а конницата отстъпва панически. Тя би била подложена на жестоко клане, ако преследващата я френска лека кавалерия не приближава 92-и английски полк, който я подлага на безмилостен обстрел и на практика я унищожава. Пристигащата в същия момент брауншвайгска батарея успява да стабилизира със своята намеса центъра на английската позиция, притисната от французите доста осезателно. След 18:00 ч. французите съсредоточават усилията си по десния английски фланг и почти напълно да изтласкват англо-холандската бригада, командвана от генерал Пиерпончер от гората Босю. В този момент наблюдаващият битката Уелингтън изпраща 2-и и 3-и гвардейски полк да пресрещнат французите, подкрепени от остатъците на холандската бригада на ханOVERския херцог и французите са отблъснати от Босю. Пристигналата 3-а дивизия на Елтон дава превъзходство на англичаните и селото Пиерпон отново преминава в техни ръце. Битката е в началното си състояние.

Денят 17 юни е използван от англичаните за прехвърляне към позицията, определена за главно сражение – селото Ватерло. Уелингтън постига основната си цел преди главното сражение – отслабване на френската армия. Наполеон въпреки победите при Лини и Катр Бра не нанася на английските сили значими загуби и не променя генерално замисъла на английската диспозиция. Бонапарт отново трябва да вземе няколко ключови решения, които този път са решаващи за крайния изход от битката. Изсипващият се през целия 17 юни дъжд влияе осезателно върху условията преди първото сражение, най-малко в две посоки. Първо, разкаляните пътища пречат на французите да достигнат по-бързо до английската позиция при Ватерло. И второ, теренът на предстоящото сражение остава влажен и в ранното утро на 18 юни, което налага промяна от артилерийски съображения. Предните постове на французите, изпратени на

разузнаване, не могат добре да различат отстъплението на англичаните заради гъстата дъждовна пелена, покриваща цялата територия около Катр Бра. Те разчитат на случайни индикатори, като звуковите сигнали, които да им посочат в коя посока е движението на противниковата армия. Едва няколко часа по-късно, в края на 17 юни, те виждат огньовете от позицията на англичаните при склона Мон Сен Жан и разбират, че това е главната английска позиция. Изтеглянето на англичаните е извършено много умело, което допълнително внася затруднения в ориентацията на френските форпостове. Англичаните се изтеглят в три колони, които тръгват в три различни направления, с крайната цел да се съединят при Ватерло. Изтегляне е прикрито от дивизията на Елтън и конната бригада на Уексбридж, които остават при Катр Бра⁹. Освен това сполучливото английско отстъпление е благоприятствано и от поведението на французите. Те остават на бойното поле до другата сутрин. Нещо повече, Наполеон провежда уточняваща среща с маршал Груши в 9:30 ч. на 17 юни, на която координира по-нататъшните френски действия.

Освен прегрупирането на войските, извършено на 17 юни, трябва да се обърне внимание и на картографския фактор, съпътстващ действията на армиите. Двете страни използват съвсем различни карти, което повлиява крайния изход на кампанията. Англичаните проектират действията си по много точна карта, начертана от подполковник Кармайкъл Смит на базата на рекогносцировка, извършена през 1814 и 1815 г. Английският щаб разполага с три копия от тази карта. По нея Уелингтън прави плановете, изградили английската диспозиция, и издава заповедите към своите генерали. Французите разчитат на съвсем други карти. Граф Жозеф де Ферарис в периода 1771–1778 г. получава задача от императрица Мария Терезия и престолонаследника Йосиф II да изработи карти на Австрийските Нидерланди. Де Ферарис изработва картите в мащаб 1:250:111, всяка е широка по 1,40 м¹⁰. Те са придружени от 12 тома с ръчно начертани карти и коментари с въпроси от търговско и военно естество. През 1777 и 1778 г. Ферарис прави нов вариант на картите с търговско предназначение. Той е редуциран и е в мащаб 1:86:400. Този вариант е изработен в 25 броя. През 1794 г. младият инженер Луи Капитен използва това редуцирано копие за изработване на нова карта на Франция, за която като основа служи картата на Касини. Двете карти са преработени в една, така че Нидерландите да са част от Франция. Двадесет и пет години по-късно тази карта е много остаряла и съдържа няколко малки, но значими неточности. Именно нея използва Наполеон в кампанията през 1815 г. Това е странно, тъй като Бонапарт винаги е подчертавал в своите стратегически виждания значението на точните карти. Като следствие корпусът на генерал Ерлон, изпратен на помощ на Ней в битката при Катр Бра, се движи 5 км по на юг от посоченото направление. Той е върнат от Наполеон и едва тогава тръгва в посока към Катр Бра. В резултат корпусът пристига в селото с непоправимо закъснение и не може да подпомогне армията на Ней. Тръгнаха едва по пладне на 17 юни, подвластни на неточните си карти,

французите пристигат в околността на Ватерло едва два часа преди полунощ. Армията на Наполеон не само е изморена от непрекъснат марш през целия ден, но пристига при Ватерло подгизнала от непрестанния дъжд, изливащ се през целия 17 юни. Действайки в условията на нощта, паднала над Ватерло, французите не разполагат правилно армията си преди главното сражение. Това се дължи отново на неточност в картата на Капитен-Ферарис, която показва пътя към центъра на английската позиция вдясно от Мон Сен Жан, докато в действителност тя е вляво от хребета.

В утрото на 18 юни 1815 г. на полето пред малкото село Ватерло се изправят две силни армии. Две армии, различни по почти всички елементи на военната мисъл по това време. Френската армия е съставена от 69 000 души – 48 000 пехотинци, 14 000 кавалеристи, 7000 артилеристи и 250 оръдия. Срещу тях англичаните изправят 67 000 души – 50 000 пехотинци, 11 000 кавалеристи, 6000 артилеристи и 150 оръдия. Данните показват, че силите са равни, като единствено французите имат предимство в артилерийски аспект – около 100 оръдия. Във френската армия преобладават ветераните, особено в императорската гвардия, която възлиза на 25 000 души, докато в обединената англо-съюзническа армия има новобранци, които воюват за първи път. Подобно е положението и в армията на Блюхер. Данните посочват, че след битката при Лини от нея дезертират 10 000 д, което оставя 70 000 души в редиците на пруската армия, но те все още се намират на 12 км от бойното поле при Ватерло. Това е битка, в която си противостоят два коренно различни възгледа за военното изкуство, този на Наполеон и този на херцог Уелингтън. Френският император има самочувствие, съградено от двадесет години непрестанни военни успехи. Това е човекът победил при Маренго, Аустерлиц, Йена, Ваграм и Фридрихланд. Той се е сблъсквал с всичко, което войната може да му предложи. И безспорно опитът е на негова страна. Уелингтън е сравнително млад военачалник, натрупал опита си в Индия и Пиренейската кампания, но той притежава модерно военно мислене, което го отличава от останалите. Наполеон е привърженик на настъпателния подход, докато Уелингтън превръща защитния подход в своя път към победата. Наполеон трансформира измисления от своите предци *ordre profonde* (дълбок ред) в нов по-успешен боен строй – *ordre mixte* (смесен ред), и го довежда до съвършенство. Същността на този ред е в използването не само на колоната, наложена от дълбокия ред, но и съчетаването ѝ с линията. По двата фланга са разполагани колони, а между тях е поставян батальон, който свързва колоната в линия. Това осигурява по-голяма концентрация в стрелбата срещу противника¹¹. По-късно, по време на империята, Наполеон прави нови промени в организацията на армията си, въвеждайки корпуса като нова войска единица, създавайки така съвсем различна организация на войските си. Това дава предимства на завоевателните му планове до 1810 г. След това съюзниците започват да се противопоставят успешно на френската

тактика, използвайки до голяма степен нововъведенията, направени от французите. Английската армия, действаща в Испания, прилага защитна концепция, използвайки даденостите на ландшафта. Точно там Уелингтън създава уменията си да се приспособява по най-добрия начин към избраната от него позиция. Англичаните не променят съществено линейната тактика, те просто я модифицират. Старият вариант на линейната тактика от три редици е заменен в английската концепция от осъвременен с две редици, плътно приближени една до друга. Тази тактика е много подходяща за отбранителна концепция, тъй като англичаните изчакват бойният строй на противника да се приближи максимално до тяхната позиция и го обстрелват с картеч. Този обновен вариант на линейната тактика има още едно предимство, когато едната редица изстреля заряда на пушките си, прикляква, за да може да зареди, и втората редица стреля по противника, запазвайки темпа на стрелбата. Докато колоната има недостатъка да няма видимост към противниковата позиция въпреки дълбочината, която притежава. Така на практика деветте редици в колоната не могат да открият стрелба, защото всяка от тях е изправена с лице към следващата. По този начин може да стреля само първата редица от колоната, защото само тя има видимост към позициите на противника. При тогавашния по-бавен начин на зареждане на пушките това е съществен недостатък с оглед огневата ефективност на колоната.

Наполеон е принуден да отложи началото на своята първа атака поради неефективността на подгизналия от непрестанния дъжд терен на полето пред Ватерло. Той пречи на ефективното пръскане на ядрата, изстрелвани от френската артилерия, основен елемент от концепцията на френския император. Генерал Мерсер описва по следния начин това обстоятелство: „Почвата беше твърда по характер и на места беше покрита с изправена царевица, подгизнала от падналия дъжд, което правеше движението трудно. Една от причините за закъснението на Наполеон преди началото на действието е, че той чакаше почвата да се втвърди достатъчно, за да може артилерията да маневрира. И безспорно това беше причината, поради която битката започна по-късно“¹². Артилерията започва да играе особено голяма роля след ключовото изобретение на пруския изобретател практик Фон Холцман – винтовия регулатор, направено през 1740 г.¹³ То е последвано от редица други изобретения и по време на Наполеоновите войни артилерията се превръща в решаващия фактор при развитието на битките. Френската и английската артилерийска концепция си приличат, те не се стремят да унищожат противниковата артилерия, а да нанесат удар по пехотата. Франция притежава най-добрата артилерия в Европа, която превъзходно взаимодейства с пехотата и това е една от причините за успехите на Наполеоновата стратегия. Мунициите се пренасят в специални сандъци. А почти цялата артилерия е конна. Френската концепция включва масираността като основен елемент при обстрела на противника. По време на империята концентрацията достига до над 100 оръдия.

Първата френска атака започва в 11:00 ч., когато наредената пред централните сили артилерия започва усилена артилерийска подготовка. Преценката на Наполеон за слабото място на английската позиция посочва, че това е нейният десен фланг, а и тя се намира най-близко – само на 400 ярда, докато главната английска позиция е разположена на разстояние от 1000 ярда¹⁴. Наполеон дава заповед на армията си за атака по левия фланг. Дивизията на Жером Бонапарт тръгва към замъка Гумон, преминава през елховата гора пред него, но в момента, в който излиза от нея, двете 9-фунтови английски батареи, разположени над Гумон, засипват френските редици с картеч. От своя страна, добре укрепеният замък също подлага на обстрел дивизията на Жером Бонапарт. Французите дават огромен брой убити и дори не могат да приближат замъка. Целта на атаката срещу Гумон е да послужи като отвличаща маневра за главната френска атака, насочена към английския център. Английската позиция е разположена в следния вид – на левия фланг е корпусът на Оранския принц, в центъра е разположен корпусът на лорд Хил, а десният фланг е покрит от корпуса на Уексбридж. Хил разполага с три пехотни дивизии и две батареи. Точно срещу английския център е насочена първата френска атака. Корпусът на Ерлон се подготвя да тръгне, построен в типичния разсипан строй.

В 14:00 ч. започва първата главна френска атака. Отпочиналият корпус на Ерлон, закъснял при Катр Бра, първи открива главното сражение. Френската атака е прикрита от 88 оръдия, концентрирани по нейния ляв фланг. Силната артилерийска команда обаче не дава резултат, защото Уелингтън още от времето на Испанската кампания прилага нов тактически ход – премества войските си от обратната страна на хълма и обстрелът на противниковата артилерия на практика се обезсмисля. Затова френската артилерия съсредоточава огъня върху английската батарея, но и това не дава почти никакъв резултат, защото френските ядра (както се опасява Наполеон) не се взривяват добре и осколките остават в земята, а не се разпръскват във въздуха. Корпусът на Ерлон в състав от 18 000 души се развързва бавно, първите две колони се превръщат в една и това не оставя място за маневриране на французите. Корпусът на Ерлон се насочва към зеленчуковата градина Ла Сент и успява да отблъсне бригадата на Баринг, а след това и тази на Биланд, но залегналата бригада на Пиктън, в състав от 3000 души, получава команда „Стани“ и се изправя срещу французите. Войниците на Пиктън изчакват настъпващата френска пехота и дават мощен залп срещу нея. Продължилият половин час обстрел коства много жертви на Ерлон. В последвалия ръкопашен бой съотношението е 1 към 4 и въпреки упоритата съпротива на англичаните позицията е пред пробив. В този момент на помощ пристига една от конните бригади от корпуса на Уексбридж, което решава изхода на първата френска атака, тя завършва с неуспех. Споменът на Шатриан е повече от описателен: „Пази се! Кавалерия! Ние видяхме английски кавалеристи с червени мундири на сиви коне. Те летяха като вихър. Всички, които попаднаха на пътя им, бяха безпощадно посечени“.¹⁵ В неравната битка за градината Ла Сент френски куршум улучва

смелия английски командир Пиктън в сяпото око и той загива.¹⁶ Първата френска атака показва две неща. Първо, неефективността на френската артилерия, която при други обстоятелства би нанесла значителни щети на противника. От друга страна, проличават слабите бойни качества на холандците, които доста лесно отстъпват градината Ла Сент.

Наполеон трябва да направи нов преглед на посоката, в която да отправя своите атаки. Императорът наблюдава по-голямата част от битката на т.нар. „височини Ромос“, дълго хълмисто плато, което се пресича с пътя Намюр–Нивелс. След провала на първата атака той заповядва кратка почивка, преди да определи мястото, където трябва да бъде насочена следващата. Междувременно английската контраатака продължава в дълбочина по десния фланг на французите. Срещу тях е изпратена бригада от френски улани. В тежкия сблъсък на кавалерийските армии англичаните отстъпват, а отделилият се от главното ядро английски кавалерийски полковник Понсонби загива, пронизан от френска пика.

Кавалерията изисква най-много усилия от Наполеон, за да бъде превърната в ефективна част от синхрона между отделните родове войски в армията му. Това в много голяма степен се дължи на факта, че тя олицетворява военния образ на кралските армии. През 1789 г. повечето от кавалеристите са представители на стария режим. Много от тях напускат Франция или са отстранени от армията. В същото време обаче няма хора, които да бъдат равностойни заместници на напусналите офицери. Това обяснява липсата на успехи в кавалерийски аспект в революционната френска армия през 90-те години на осемнадесети век. Наполеон подлага кавалерията на постоянни промени, но тя се превръща в ефективна част от френската стратегия едва по време на империята. Особено добре това си проличава при Пресбург–Ейлау (1806 г.), но въпреки това промените в кавалерията продължават. Руският поход се отразява особено негативно на кавалерията. Франция губи огромна част от конете си, които и без това не достигат при подготовката на *la grande armée*. По време на първата реставрация броят на конете в армията е възстановен и на практика кавалерията възвръща значимостта си в общата военна хармония на Наполеоновата армия благодарение усилията на Луи XVIII. От стратегическа гледна точка задачата на кавалерията се съдържа в една от максимите на Наполеон: „Задачата на кавалерията е да закрепил победата и да лиши разбитата армия от възможността да се прегрупира“. Това се постига с т.нар. преследване, което обикновено започва в края на битките. Кавалерията тръгва по фланга и усилва галоп си по посока на отстъпващия противник.

Кавалерията се разделя на тежка и лека. Към тежката спадат кирасирите и драгуните, а към леката – хусарите и уланите. Специална заслуга на Наполеон е превръщането на кирасирските съединения в страшна сила за противниците на френската армия. За кирасири са избирани високи мъже, които яздят големи и тежки коне. Кирасирите обикновено стоят в резерв и се пускат в действие,

когато трябва да се осъществи пробив, често пъти със стратегическо значение. Те нямат огневи потенциал и затова паралелно с техните атаки се провежда артилерийска подготовка. Кирасирите носят броня (кираса), която е върната на въоръжение, тъй като в последния век преди Наполеоновите войни тя е била премахната. Бронята покрива само торса, докато ръцете са свободни, за разлика от предшестващата епоха, и по този начин имат възможност за улеснено действие. Кирасирите са въоръжени с права сабя и обикновено използват посичащия удар. Леката кавалерия е използвана при преследването на противника, но отново има промяна, настъпила по време на Наполеоновите войни – част от уланите са въоръжени с копие, типично за кавалеристите през Средновековието. С копието се постига не само по-голяма точност на удара, но и се увеличава дължината за поразяване на противника. Леката кавалерия има съвсем други задачи в сравнение с тежката. Тя участва в разузнавателни рейдове, проучване на противниковите сили и в неизбежното сблъскване с леката кавалерия на противника, която изпълнява същите функции. Тя е изградена от по-леки, но по-пъргави коне и бързината е нейното главно качество. По време на сраженията леката кавалерия е поставяна на фланга и точно тя извършва стратегическото преследване, решило толкова много битки. При преследването често пъти се вземат много пленници и материални трофеи от противника. Главната част от леката кавалерия е съставена от хусарите, които носят най-красивата униформа в армиите по-това време особено отличителни са късата полушубка и ширитите, с които тя е украсена. Полушубката (ментик) не се облича, а се носи привързана с две въженца, завършващи с пискюли, като пелерина и е отличителният знак на хусарите. Те използват къса закривена сабя (палаш), много по-ефективна от дългите и прави кирасирски саби. На седлата си имат три чифта пистолети, а често пъти носят и къса кавалерийска пушка. Хусарите са известни с буйния си нрав и имат славата на бохеми. Главните качества, характерни за действията им, са агресивността и напористостта. Това ги превръща в най-важната част от кавалерията, защото те решават битките.

Наполеон решава вторият удар към английските позиции да бъде кавалерийски. Маршал Ней подготвя кирасирските съединения за атака. Ней и Мюра са двамата най-добри кавалерийски командири в Наполеоновата армия, но Мюра не участва в кампанията през 1815 г., защото загубва доверието на Наполеон, заради предателството на маршала, за когото кралската титла на Неапол се оказва по-ценна от лоялността към френския диктатор. И въпреки бунта на Мюра срещу съюзниците през пролетта на 1815 г. той не е привлечен към щаба на френската армия. По този начин тежестта на кавалерийската ефективност пада върху Ней. Наполеон разчита на характерния пробив, който тежката кавалерия осъществява в други случаи. В 16:00 ч. знакът за начало на кавалерийската атака е даден и кирасирите се понасят в тежък галоп към левия английски фланг. Уелингтън обаче дава заповед за специфично построение.

Той разполага артилерията си най-отпред. Пехотата е построена във формата на каре. Настъпващата френска кавалерия е подложена на жесток артилерийски обстрел от артилерията на лорд Хил. И дори когато французите достигат до английските оръдия, те не могат да ги обезвредят, защото артилеристите влизат в каретата. Каретата са построени така, че фронталната им линия не стреля по противника, а държи своите пушки опрени в земята с насочени напред щикове. Френската атака е безполезна. Другите три английски линии избиват методично кавалеристите и те са принудени да се оттеглят. Ней изпраща още четири кавалерийски атаки, но по думите на Фон Дамиц французите само „безполезна жертват коне и хора“¹⁷.

В 15:30 ч. прусаците пристигат на бойното поле и на практика решават битката, защото само техният авангард наброява 20 000 души. Голямото преследване, което Наполеон възлага на маршал Груши след битката при Лини, е планиран ход на императора. Той се стреми да откъсне прусаците от възможността за обединяване с армията на Уелингтън. При преследването обаче французите допускат няколко груби грешки. Първо, преследването започва едва на другата сутрин – в 9:00 ч. на 17 юни Наполеон и Груши все още уточняват планът си за действие. Второ, Груши получава армия от 25 000 души, която не може да бъде използвана като оперативен резерв и това се усеща осезателно на 18 юни¹⁸. При всички победни битки Наполеон разполага със сериозен резерв и освен кавалерията, която осъществява стратегическото преследване, резервът е включван в самия край на битките, с което осигурява числен превес и финален удар върху деморализирания противник. При Ватерло този решаващ, стратегически елемент липсва и Наполеон е лишен от може би най-важното си стратегическо оръжие – финалния удар. Старата гвардия не може да компенсира отсъствието на Груши, защото тя не превъзхожда по численост противника. Ариегардът на прусаците отклонява французите към Намюр и те първоначално мислят, че Блюхер отстъпва на изток. Всъщност в тази посока чака само един от корпусите на прусаците (на Тилман), а другите три се отправят на марш към Вавр. Тази маневра, предприета от Блюхер с цел заблуда на французите, изиграва огромна роля за хода на битката, защото забавя Груши с повече от 10 часа. Изчакването на Наполеон се дължи на закъснялото писмо на Ней, от когото той очаква да получи сведения за изхода при Катр Бра. Писмото пристига едва в 9:30 ч. на 17 юни и едва тогава Бонапарт дава сигнал на Груши за упорито преследване на прусаците. Първите заповеди на Груши към кавалерийските генерали Реми-Жозеф Екселман и Клод-Пиер Пужол, които съставят авангарда на преследването, пристигат едва в 11:30 часа¹⁹. В същото време Наполеон се надява, че английско-холандската армия е все още в околностите на Катр Бра, което не е така. Освен това изпратеният рано призори корпус на генерал Пужол води сражение с ариегарда на откъснатия корпус на Тилман и не може да достави достатъчно информация за посоката на противника. Сведенията за изоставени оръдия са приети безкритично от Груши, което

е реална заблуда относно посоката, в която се движат прусаците. В същото време двата пехотни корпуса, предадени на разположение на Груши, могат да бъдат събрани едва след няколко часа, тъй като войниците закусват или чистят мускетите си и са разпръснати по цялото поле пред Катр Бра. Груши разбира за реалното движение на пруската армия едва в 18:00 ч. на 17 юни, а сведенията за това достигат до Наполеон едва в 22:00 ч. Всичко на практика прави тези обстоятелства невъзможно своевременното пристигане на Груши във Ватерло, защото Вавр е зает от добре укрепения се корпус на Тилман (17 000 д.), а освен това французите са принудени да форсират река Дил, тъй като са на десния ѝ бряг, а прусаците са на левия. Последвалото сражение ликвидира и най-малката вероятност за навременно обединяване на Груши и главните френски сили при Ватерло. Грешката при преследването на прусаците не е само на Груши, а главно на Наполеон, защото той забавя фатално заповедта за неговото начало, докато Груши е само изпълнителят на ненавременните заповеди на стратегически самоуверения император. Тактиката на разделянето на противника и постепенното му унищожаване претърпява пълен провал при Ватерло поради една главна причина – посредствените австрийски командири при провеждане на италианската кампания отстъпват с много на Уелингтън и на Блюхер. Към това трябва да се добави и фактът, че Наполеоновите тактически прийоми са вече добре познати в Европа. Следователно диктаторът не може да изненада своите противници. Любителите на суеверните исторически теории може да потърсят обяснение за разгрома при Ватерло с късмета при Маренго. Тогава генерал Дезе пристига точно навреме и спасява почти рухналата френска позиция от разгром. При Ватерло съдбата взема обратно това, което вече е дала при Маренго. Наполеон има един последен вариант. Той може да отстъпи около 19:00 ч., но първо, това е изключително несъвместимо с концепцията му за войната, в която водеща е атаката, и, второ, в една от максимите си той казва: „При отстъплението е заложен не само честта на армията, но то владее понякога жертвите от две битки“. И трето, какъв резултат би постигнал Наполеон с евентуално отстъпление? Англичаните неминуемо щяха да организират преследване след отстъпващите французи, които нямат ресурсите да организират ефективно прикритие на отстъплението си. Освен това, в каква посока би могло да бъде извършено то? Евентуално завръщане във Франция би било равносилно на поражение в битката.

В медицински аспект битката при Ватерло отразява напълно нивото на тогавашната военно-полева медицина. Английската армия е осигурена с 5 болници – в Остенде, Гент, Антверпен, Брюксел и Брюж. Повечето от тях са разположени в околностите на градовете. Медицинските грижи са незадоволителни. Ранените се извозват от бойното поле до болниците със специални дървени коли. Леко ранените сами достигат до тях, понякога за около седмица. Част от висшия медицински състав – хирургите, закъснява с пристигането си

в Белгия, а мнозина се добират до местоназначението си повече от две седмици след края на битката. Много от ранените при Ватерло остават ден или два без медицински грижи. Трябва да се отбележи фактът, че най-близкият източник на прясна вода е на три километра от бойното поле на Ватерло. Две-три седмици след битката църквите около Ватерло са все още пълни с ранени. Недостатъчният брой хирурзи налага на наличния медицински персонал да положи танталови усилия, за да може да се пребори за живота на ранените, особено за тежките случаи. Пристигналият цяла седмица по-късно д-р Бел работи 8 дни без прекъсване, за да може да даде своя принос към медицинското подсигуряване след битката. Много от раните са нанесени от копие, сабя или байонет, но те причиняват много по-малко инфекции, отколкото тези от снаряди и обгаряния²⁰. Гангрената е най-тежкият резултат от пораженията след битката. В голям процент от случаите тя се причинява от загнояване на рани. Именно двамата главни хирурзи във френската и английската армия – Ларей и Гътри дават най-голям принос за развитието на хирургията. Те практикуват в много от случаите ампутацията. Гътри има особено голям принос за медицинското осигуряване при Ватерло. По това време основните средства за третиране на раните все още остават превръзките, компресите, шините, хирургическото премахване на причинителите, кръвопускането и ампутацията.

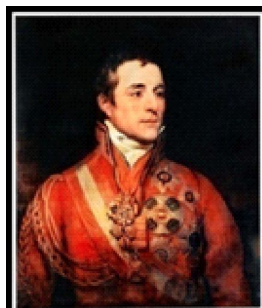
Битката при Ватерло слага край не само на илюзорния опит на френския диктатор Наполеон да си възвърне господството над Европа, но и на революционната епоха. До голяма степен провалът на *Стоме дни* е предизвестен, защото Бонапарт не разполага с необходимия военен потенциал, с който да се противопостави на Европа. Изхождайки от събитията при Ватерло, трябва да се отбележи, че както императорът установява своето военно могъщество с тактическо надмощие над противниците, така при Ватерло те напълно блокират френската концепция, съставена изцяло от Наполеон. Ватерло е триумф на защитната военна концепция, наложена и развита от „Железния херцог“, над атакуващата концепция на Наполеон. Битката е продължение на блестящата военна кариера на фелдмаршал Уелингтън, тя е върховото постижение на военния му талант. Уелингтън превъзхожда не само английските, но и повечето от европейските генерали по начина, по който избира позиция, със способа, по който избягва поразяващия ефект на противниковата артилерия, отгук огромния брой жертви в редовете на своята армия. В чисто военнотактически аспект битката налага британското пехотно каре и го превръща в „запазена марка“ на английската сухопътна армия през целия деветнадесети век. Тежката френска кавалерия – кирасирите – не само не осъществява така необходимия за Наполеон пробив през английската пехота, но методически бива унищожена от кирасирите, превръщайки се в смъртоносни непробиваеми човешки бастиони за французите. Британското пехотно каре носи успех и при Балаклава, и при р. Черная, по време на войната със зулусите и в колониалните войни. Тази ефективност, наложена от Уелингтън, личи от статистиката за жертвите, дадени от

двете армии: армията на Уелингтън дава 20% по-малко жертви, което напълно демонстрира таланта на херцога да води победни сражения с възможно най-малко жертви. Битката налага още един категоричен извод – Англия запазва положителния баланс срещу Наполеон – фактор, залегнал в основата на разгрома на френската армия. Ватерло съвсем справедливо има престижа на най-известното сражение през деветнадесети век. То изиграва ролята на финалната точка, довела до разпадането на Наполеоновата империя. След него Европа престава да бъде зависима от Франция и възстановява нормалните отношения между европейските народи. След Ватерло Франция никога не достига мощта на Наполеоновата армия и нейните военни успехи. Ватерло е символ на британската военна мощ, апотеоз на тактическия гений на „Железния херцог“ Уелингтън е неизменна част от британската идентичност и вече 200 г. маркира края на Наполеоновите войни.

Таблица 1. Загуби на воюващите страни

Лини	численост	убити	изчезнали	пленници	общо
<i>французи</i>	80 000	12 000			
<i>прусаци</i>	82 000	12 000			
Катр Бра					
<i>французи</i>	20 000	4100			
<i>англичани и холандци</i>	16 000	4800			
Ватерло					
<i>французи</i>	73 000	25 000	15 000	9000	56 000
<i>англичани и холандци</i>	68 000	8000	3300		16 100
<i>прусаци</i>	20 000	3000	1500		16 500

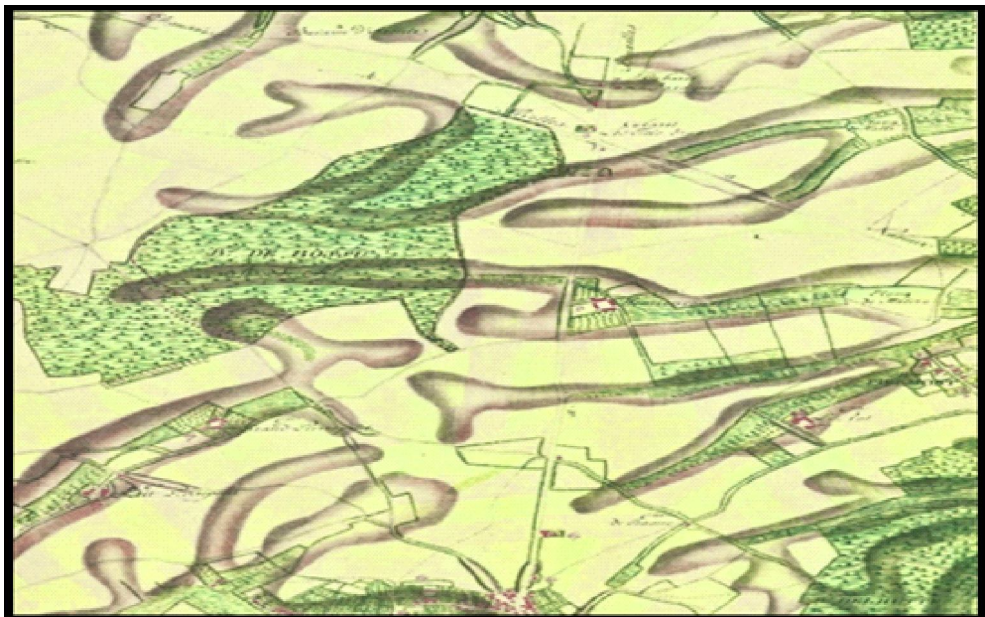
Източник : М. Crumplin, R. Cornwell, A. Roberts /Necrometrics.com. Данните са с генерализиращ характер и са съобразени с повечето източници по темата

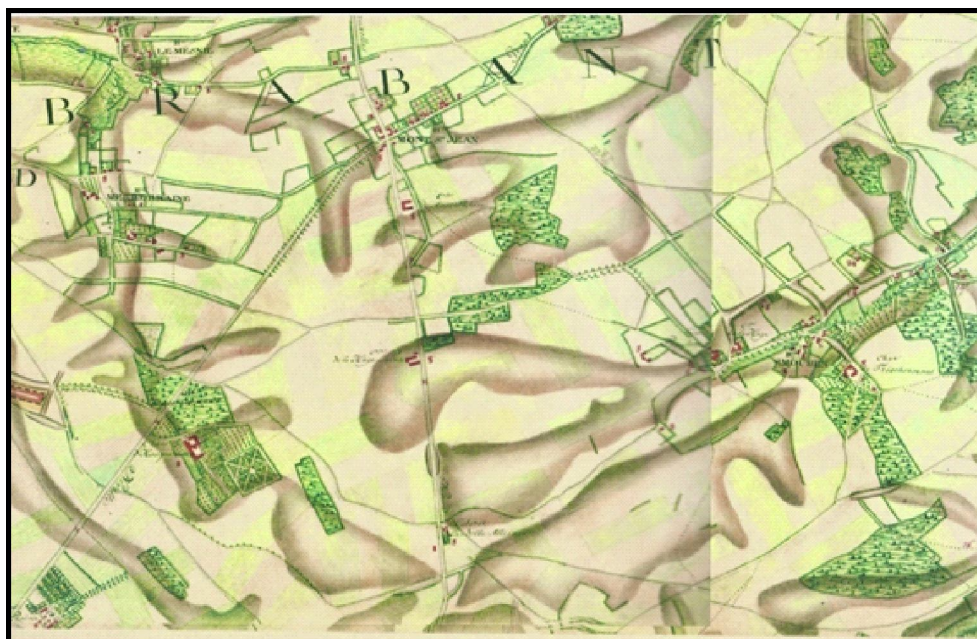
Фиг. 1. Херцог Артър Уелингтън.
Худ. Томас Филип

Фиг. 2. Карта на Лини (Карпен–Ферарис)

Фиг. 3. Карта на Катр Бра (Карпен–Ферарис)

Фиг. 4. Карта на Ватерло (Karipen-Ferraris)

Фиг. 5. Смъртта на Сър Уилям Понсонби

БЕЛЕЖКИ/NOTES

- ¹ **Metternich, K. w.** Memoires, V. I. London. 1888, p. 258.
- ² **Cornwell, V.** Waterloo. History of four days, three armies and three days, William Collins. London, 2014, p. 44.
- ³ **Meyers, C. W.** Therthen critical descisions on Waterloo. – In: <http://strategicstudiesinstitute.army.mil/.../1990%20mey/>
- ⁴ **Cotton, E.** Voice of Waterloo, London. Pickie partners. 2011.
- ⁵ **Kirkpatrick, D.** Figthing in the fog of war. – https://rusi.org/.../201506_op_fithing_in_the_fo..., p. 32.
- ⁶ **Kirkpatrick, D.** Op. cit., p. 38.
- ⁷ **Glover, G.** The Waterloo archieve volume I : German sources, Frontline books. 2010.
- ⁸ **Cornwell, V.** Op. cit., p. 71.
- ⁹ **Фон Дамиць.** Исторія похода 1815^{-го} года, Санктъ Петербургъ: Военная типографія. 1842, с. 259.
- ¹⁰ **Van den Bosch, G.** The importance of map in the battle of Waterloo – In: <http://bmccs.org/>. 100 битв которые изменили мир – Ватерло. Кн. 4. – In: www.DeAgostini.com.
- ¹¹ **Брюс, Р., Кайли, К. и др.** Войны и сражения эпохи Наполеона 1792–1815 г. Москва: Эксмо, 2009, с. 28–33.
- ¹² **James, W. H.** The campaign 1815 chiefly in Flanders, William Blackood. London. 2009, p. 209.
- ¹³ **Брюс, Р., Кайли, К.,** 2009 г. с. 185–186.
- ¹⁴ **Брюс, Р., Кайли, К.** Цит. съч., с. 185–186.
- ¹⁵ **Roberts, D.** Waterloo 1815 : Battle for modern Europe, Harper Collins. 2000, p. 31.
- ¹⁶ **Еркман-Шатриан.** Рекрут великой армий. Москва: Эксмо, 2014, с. 115.
- ¹⁷ **Фон Дамиць.** Цит. съч., с. 322.
- ¹⁸ Пак там, с. 342.
- ¹⁹ **Vixby, W. K.** Marshal Groushy’s own account of the Battle of Waterloo, 2009, p. 171.
- ²⁰ **Crumplin, M.** The bloody fields of Waterloo : medical support at wellingtons greatest battle, Ken Trotman publishing, 2013, p. 217.

ИСПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

- Брюс, Р., Кайли, К., Павкович, М., Дикий, Й., Шнейд, Фр.** Войны и сражения эпохи Наполеона 1792–1815. Москва: Эксмо, 2009.
- Эркман-Шатриан,** Рекрут великой армии. Москва: Вече, 2012, – 380 с.
- Фон Дамиць,** Исторія похода 1815^{-го} года, Санктъ Петербургъ: Военная типографія, 1842.
- Vixby, W. K.** Marshal Groushy’s own account of the Battle of Waterloo, 2009.
- Barbero, A.** The battle : a new history of Waterloo. London: Atlautic Books, 2006.
- Black, J.** The battle of Waterloo: A New Histiry. London: Icon Books, 2010.
- Chandler, D. G.** Waterloo : the hundred days, Bloomsbury publishing. 2001.
- Cornwell, V.** Waterloo. History of four days, three armies and three days. London: William Collins, 2014.
- Corrigan, G.** Waterloo: A new history of the battle and its armies. London: Atlantic books. 2014.

- Cotton, E.** Voice of Waterloo. London: Pickie partners. 2011.
- Crumplin, M.** The bloody fields of Waterloo : medical support at Wellington's greatest battle. Huntingdon: Ken Trotman publishing, 2013.
- Denison, G. T.** History of cavalry. London: Macmillan, 1877.
- Glover, G.** The Waterloo archive, volume II: british sources, Frontline books. 2010.
- Glover, G.** The Waterloo archive volume II: German sources, Frontline books. 2010.
- James, W. H.** The campaign 1815, chiefly in Flanders. London: William Blackood. 2009.
- Jomini, H. A.** The art of war, Legacy books press, 2009.
- Metternich, K. v.** Memoirs, V. I. London, 1880.
- Nofi, A. A.** The Waterloo campaign, june 1815. Boston: Da capo press, 1993.
- Strachan, H.** From Waterloo to Balaclava: Tactics, technology and the British army, 1815–1854. NY: Cambridge, 1985.
- Roberts, D.** Waterloo june 18, 1815 : Battle for modern Europe. NY: Harper Collins, 2006.
- Watson, T.** Waterloo, Oxford, 2000.
- Wood, A. E.** Cavalry in the Waterloo campaign. London: Sampson Low, Marston and company, 1895.
- Wooten, G.** Waterloo 1815: the birth of modern Europe. London, Osprey, 1992.
- Waterloo 1815 – captain Mecer's journal, Pen&Sword, 2012.

Web ресурсы:

- Demaree, G., Wheeler, D.** The battle of Waterloo : did the weather change history? – http://www.researchgate.net/.../229659489_the_...
- Kirkpatrick, D.** Fithing in the fog of war. – https://rusi.org/.../201506_op_fithing_in_the_fo...
- Matheson, J. M.** Comments on medical aspect of the battle of Waterloo 1815. – <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/.../medhist00151-0105.pd...>
- Meyers, C. W.** Therthen critical descisions on Waterloo.– <http://strategic studies institute.army.mil/.../1990%20mey/>
- Van den Bosch. G.** The importance of map in the battle of Waterloo in : <http://bmcc.org//>.
- 100 битв которые изменили мир – Ватерло – 1815. вып. 4.– www.De Agostini.com